

Таким чином безумовна заслуга дореволюційної правової науки у побудові такого концепту адміністративної юстиції, що передбачав захист не тільки суб'єктивного, але й об'єктивного публічного права.

Сьогодні домінує розуміння адміністративної юстиції як можливості захисту лише своїх суб'єктивних публічних прав. Водночас, таке звуження розуміння цілей та завдань адміністративної юстиції позбавляє права, наприклад, оскаржити неправомірні нормативно-правові та ненормативні акти органів вищої та центральної виконавчої влади, якими керуються як нормами прямої дії їх органи на місцях. Зрештою це призводить до численних правових колізій та порушень суб'єктивних і прав фізичних та юридичних осіб.

Сподіваємось, що напрям для наукових пошуків у цій сфері може дати звернення до досвіду вітчизняних дореволюційних науковців, зокрема до досліджень історії адміністративної юстиції М. І. Палієнком, а також вихід за межі суто інструменталістського (функціонального) розуміння сутності адміністративної юстиції.

Людмила Міхневич,

к.ю.н., доцент, докторант кафедри історії права та держави
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
michnevisch@ukr.net

ПОГЛЯДИ М. І. ПАЛІЄНКА НА ПРОБЛЕМИ СУВЕРЕНІТЕТУ

Поняття суверенітету належить до числа класичних правових проблем, які залишаються завжди актуальними. Зауважимо, що розуміння суверенітету не було сталим, з розвитком юридичної науки постійно змінювалося, формуючи окремі теорії та вчення. Тривалий час предметом досліджень були: сутність та зміст суверенітету, його носії та межі, юридичний характер. Не менш важливими видаються розробки питань “подільності суверенітету”, визначення суверенітету як відмінної та необхідної ознаки держави тощо.

До з'ясування цих проблем певною мірою долучалися й українські учені-правознавці, серед яких варті уваги погляди видатного представника правової думки кінця ХІХ першої половини ХХ ст. Миколи Івановича Палієнка.

Зауважимо, що його наукова спадщина порівняно невелика, нараховує трохи більше 60 робіт. Однак, як учений-конституціоналіст М. І. Палієнко став відомим ще в дореволюційну добу. Він розробляв юридичне поняття держави, вивчав питання автономії і федерації, проблеми форм правління, доктрину

Палієнко ; Харьк. о-во грамотности. — Харьковъ : Тип. М. Х. Сергѣева, 1917. — 16 с.; *Палиенко Н. И.* Правовое государство и конституционализм / Н. Палиенко // Вѣстникъ Права : журн. Юрид. о-ва при Императ. С.-Петербур. ун-те. — 1906. — № 1. — С. 127–163. *Палиенко Н. И.* Учение о существѣ права и правовой связанности государства / Н. И. Палиенко. — Харьков : Тип. и Литогр. М. Зильбербергъ и С-вья, 1908. — 342 с.

правової держави та конституціоналізму, сутність адміністративної юстиції та її основні риси. Вагомим доробком правової думки стали загальнотеоретичні праці вченого, присвячені теоріям та поняттю права, предмету та завданням енциклопедії права, сутності права та правовій зв'язаності держави.

У радянський час погляди М. І. Палієнка зазнали певних змін. Він переродити був на нові методологічні засади та продовжив досліджувати конституційне право, акцентуючи увагу на вивченні проблем радянської держави і права. Вчений активно долучився до нормотворчої діяльності, зокрема брав участь у розробці проекту Конституції УСРР 1929 р.

Втім на особливу увагу заслуговує його концепція суверенітету. Ґрунтовну працю “Суверенітет. Історичний розвиток ідеї суверенітету та її правове значення” (Ярославль, 1903)¹, що стала його магістерською дисертацією, М. І. Палієнко присвятив еволюції ідеї суверенітету. Він дослідив розуміння суверенітету з часів античності в різних типах і формах держави. Ця робота заслужено вважається визначним здобутком у галузі державотворення та є “енциклопедією різноманітних проявів суверенітету”². Доктрині народного суверенітету він присвятив окрему статтю³. А 1829 р. вчений опублікував брошуру “Проблема суверенітету сучасної держави”, з новими ідеями про тогочасні теорії суверенітету⁴. Зауважимо, що в цій праці вчений, виклавши власну незалежну точку зору на питання суверенітету, дотримався офіційної установки – використав ідеї класової теорії права.

М. І. Палієнко дослідив найрізноманітніші теорії суверенітету, акцентуючи увагу на вченні Ж. Бодена. На його думку, вся історія суверенітету – це боротьба двох концепцій: суверенітету як “надправної абсолютної влади” і як – правної, тобто суверенної у формах і межах права⁵. Він стояв на позиціях представників конституційної правової держави, які відкидали “абсолютність влади” як ознаку суверенітету. Власне під суверенітетом він розумів певний стан зверхності та незалежності державної влади. Тобто однією із важливих ознак суверенітету вважав не абсолютну, а найвищу владу, яка визначена і обмежена правом в межах державної території. Відтак вчений був переконаний, що не існувало і не існує абсолютного суверенітету, адже допускається обмеження державної влади певними внутрішніми законами та міжнародним правом. Іншою важливою ознакою суверенітету він визнавав незалежність держави. Важливо, що

¹ Палиенко Н. И. Суверенитет. Историческое развитие идеи суверенитета и ее правовое значение. – Ярославль: Тип. Губерн. Правления, 1903. – 567 с.

² Егоров С. А Ярославская юридическая школа. Анализ научно-педагогического опыта Демидовского лицея: автореф. дис. на соискание степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.01. – М., 2009. – С. 25.

³ Палиенко Н. И. Новая доктрина народного суверенитета во французском государствоведении // Журнал Министерства юстиции. – 1913. - № 1. – С. 149-183; № 2. – С. 93-124.

⁴ Палієнко М.І. Проблема суверенітету сучасної держави. – Х.: Юрид. вид-во НКЮ УРСР, 1929. – 39 с.

⁵ Там само. – С. 7.

М. І. Палієнко розмежовував поняття “незалежність держави” та “державна незалежність”, і вважав, що лише повний суверенітет держави варто розуміти як незалежність держави¹.

Вчений одним із перших у вітчизняній науці виступив проти теорії “подільності суверенітету”, вважаючи що “не можна відчужувати ні однієї частини суверенітету, це означало би дробити суверенітет, а суверенітет за власною своєю якістю – є неподільний”². Він також стверджував, що не можна розділяти поняття внутрішнього та зовнішнього суверенітету, адже ідея зовнішньої незалежності держави, її самостійності відносно таких же самостійних держав, є логічним наслідком наявності вищої державної влади³.

Визначаючи відмінні ознаки держави, М. І. Палієнко, слідом за Г. Еллінеком, вважав первісність або недеделегованість державної влади та право держави самостійно утворювати свою конституцію і визначати в ній своє панування ознакою сучасної держави. Наявність такої ознаки, на його думку, вказує на певну самостійність влади, а найвища ступінь самостійності держави і є суверенітет. Відтак найвиразніша відмінна ознака держави – це суверенітет. Однак М. І. Палієнко не вважав суверенітет необхідною ознакою держави⁴.

Особливо, на наш погляд, варті уваги думки правознавця стосовно подальшої долі суверенітету, які є досить актуальними і для сьогодення. З огляду на тогочасний політичний стан та критику ідеї державного суверенітету виникли наукові теорії цілковитого заперечення суверенітету. До речі, вони досить тісно переплітаються з сучасною дискусією про “розмивання” суверенітету.

Прихильники ідеї зникнення суверенітету пов'язували її із теорією примату міжнародно-правової організації (союзу). Тогочасний стан міжнародних відносин, на їх думку, “являв собою таку міцну взаємозалежність держав та їх спільну підпорядкованість міжнародному правопорядку”, що суверенітет держав цілковито зникне чи відіме⁵. Проте, М. І. Палієнко стверджував, що утворення складних держав-союзів та розмежування компетенції між союзною владою і владою держав-учасниць союзу не позбавляє їх суверенітету (тобто найвищої влади на своїй території)⁶. Водночас не порушує державного суверенітету й участь держави в міжнародних зносинах, застосування нею норм міжнародного права та додержання принципів цього права, оскільки держава таким чином перебуває лише в товаристві рівноправних з нею, а не пануючих

¹ Там само. – С. 8.

² Палиенко Н. И. Суверенитет. Историческое развитие идеи суверенитета и ее правовое значение. – Ярославль: Тип. Губерн. Правления, 1903. – С. 514.

³ Палієнко М.І. Проблема суверенітету сучасної держави. – Х.: Юрид. вид-во НКЮ УРСР, 1929. – С. 13.

⁴ Там само. – С. 36-37.

⁵ Там само. – С. 18.

⁶ Там само. – С. 26.

над нею держав¹. Вчений визнавав й тезу, що суверенітет допускає існування над державою вищої системи норм, тобто норм міжнародного права, які для суверенної держави діють і як визнане нею право, і як складова частина власного права, і як наддержавне (міжнародне) право².

Отже, М. І. Палієнко заперечував ідею повного зникнення суверенітету. Адже поступова втрата суверенітету слабкими державами, на його думку, приведе до зосередження цього суверенітету у невеликій кількості сильних держав. Але водночас, в результаті національної боротьби пригноблених країн за державну самостійність відбувається процес формування нових суверенних держав. І цей процес є постійним. І, навіть, якби виникла така ситуація і всі держави були охоплені єдиною міжнародною організацією (складною державою), яка б позбавила їх права і можливості здійснювати владу на своїх територіях, тобто позбавила їх суверенітету, то це б не означало зникнення суверенітету взагалі. Оскільки суверенітет цих окремих державах перейшов би одній складній державі. А відтак, стверджував вчений, “суверенітет як явище соціально-політичного життя буде існувати доки існуватиме держава. Одмирання держави буде одмиранням суверенітету”³.

Зауважимо, що для сучасних політико-правових досліджень питання про долю суверенітету, як і майже сто років тому, стало одним із найактуальніших. Глобалізаційні процеси сучасного світу привели до того, що суверенітет національних держав зазнає, з одного боку, потужного впливу із зовні від суб’єктів глобалізаційної політики (транснаціональних компаній, міжнародних організацій та союзів держав), а з іншого – тиску із середини, через посилення тенденцій більшої автономії національних, релігійних та інших меншин.

Думки сучасних вчених щодо долі суверенітету розділилися. Але їх можна умовно об’єднати у дві групи: одні вважають, що під тиском глобалізації суверенні держави втрачатимуть свої функції щодо управління соціальними та політичними процесами; інші – що суверенні держави залишаться головними гравцями на міжнародній арені, а сформована міжнародна структура не зазнає змін⁴. Отже сьогодні, як і в минулому, про збереження або зникнення суверенітету та суверенних національних держав точаться гострі дискусії.

І врешті, слід визнати, що проблеми, які піднімав у своїх працях М. І. Палієнко ще в першій половині ХХ ст. і нині залишаються актуальними та потребують ґрунтовних досліджень.

¹ Там само. – С. 27.

² Там само. – С. 28.

³ Там само. – С. 35.

⁴ Кресіна І.О. Національний суверенітет – сутнісна характеристика сучасної держави і влади // Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики: Матеріали наукової конференції до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 червня 2011 р.) / За ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: Видавництво “Юридична думка”, 2011. – С. 155.